

UDK: 272-675

272-67:26

272-67:28

272-732.2

Benedictus XVI, papa
Pregledni članak
Primljeno: ožujak 2024.

Antun JAPUNDŽIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Petra Preradovića 17, p. p. 54
HR - 31400 Đakovo
antun.japundzic@gmail.com

VAŽNOST EKUMENSKOG I MEĐURELIGIJSKOG DIJALOGA U NAUKU JOSEPHA RATZINGERA / BENEDIKTA XVI.

Sažetak

Bogat opus djela Josepha Ratzingera, odnosno pape Benedikta XVI., donosi nam širok spektar teoloških tema kojima se on bavio i koje su bile u fokusu njegova zanimanja. Tako od mnoštva tema kojima se bavio ovdje želimo progovoriti o važnosti ekumenskog i međureligijskog dijaloga analizirajući njegov teološki nauk, ali isto tako uzimajući u obzir i njegove druge pothvate i nastojanja koja je činio glede toga. Stoga rad u prvoome dijelu donosi pogled na ekumenski dijalog i važnost ekumenskog dijaloga u misli Josepha Ratzingera / Benedikta XVI., dok je drugi dio rada usmjeren na važnost međureligijskog dijaloga u njegovu nauku. Osim toga, u njegovu nauku može se uočiti da se hvatao ukoštac i s temama koje su od krucijalne važnosti za ekumenski i međureligijski dijalog, a koje su ne samo aktualne nego itekako kompleksne. Djelujući u duhu Drugog vatikanskog koncila, Ratzinger je nastojao svojim ekumenskim djelovanjem i teološkim promišljanjem produbljivati dijalog te ukazivati na važnost dijaloga kršćana međusobno, a onda i na važnost dijaloga s pripadnicima drugih religija.

Ključne riječi: *Joseph Ratzinger / Benedikt XVI., ekumenski dijalog, jedinstvo kršćana, međureligijski dijalog, traženje istine, zajednički suživot.*

Uvod

U svojoj službi Joseph Ratzinger, odnosno papa Benedikt XVI., uvijek je tražio dijalog i bio osoba koja je dijalogom nastojala rješavati određene probleme te je to na neki način obilježilo i njegovo cjelokupno djelovanje. Iako Joseph Ratzinger nije bio teolog koji se bavio samo i isključivo ekumenskom teologijom, ipak treba istaknuti da je njegovo zanimanje za ekumenski, a onda i za međureligijski dijalog ostavilo značajan doprinos

i pomak na tom području. U tom smislu jednom prilikom sam za sebe kaže: „Mislim da smijem reći kako sam uvijek tražio dijalog i kako je to uvijek urodilo plodom.“¹ Upravo to traženje dijaloga na raznim područjima donijelo je ploda u njegovu dugogodišnjem djelovanju, ali je i otkrilo ustrajnost i neumornost u njegovu traganju.

U ovom radu nastojat ćemo uključiti pothvate Josepha Ratzingera koji obuhvaćaju i ekumensku i međureligijsku tematiku, a koje je on činio tijekom svojega života bilo kao profesor, kao biskup ili kasnije kao Papa. Stoga prvi dio rada ukazuje na njegova ekumenska nastojanja, a drugi dio donosi njegovo djelovanje u međureligijskom kontekstu. U svemu uočavamo Benedikta XVI. kao osobu otvorenu za dijalog, a pojedinosti njegove otvorenosti u prihvaćanju i uvažavanju drugoga, bez obzira na to kojoj religiji pripadao, donosimo u nastavku.

1. Ekumenski dijalog

Analizirajući nauk Josepha Ratzingera i promatrajući njegova ekumenska nastojanja, s pravom možemo istaknuti nekoliko razdoblja njegove ekumenske zauzetosti tijekom njegova životnog djelovanja. Od toga ovdje posebno ističemo tri razdoblja, a to su: 1) njegovi naglasci u nekim ekumenskim tekstovima, potom 2) njegovi ekumenski pothvati i nastojanja za vrijeme dok je bio pročelnik Kongregacije za nauk vjere (1981.-2005.) te 3) njegovo ekumensko zalaganje za vrijeme papinske službe dok je službovao kao papa Benedikt XVI. (2005.-2013.).² Uključujući sva ta tri razdoblja, usmjeravamo se ponajprije na polazišta koja je on imao u ekumenskom dijalogu i od kojih je dalje proširivao svoj ekumenski pristup i stavove.

1.1. Polazišta u ekumenskom dijalogu

Zanimljivo je zapaziti u bilješkama koje je Joseph Ratzinger pravio vezano uz Drugi vatikanski koncil gdje, govoreći o posljednjoj fazi prvoga zasjedanja Drugog vatikanskog koncila, među ostalim, bilježi: „Koncil ne može za svoju neposrednu posljedicu imati ponovno ujedinjenje podijeljenog kršćanstva. Povijesno breme te podjele je preveliko da bi se moglo ukloniti u toku nekoliko godina.“³ Upravo razmatrajući to

¹ Joseph RATZINGER, *Sol zemlje: Kršćanstvo i Katolička Crkva na prijelazu tisućljeća* (Zagreb: Mozaik knjiga, 1997.), 84.

² Usp.: Ivan MACUT, *Katolička Crkva i suvoremeni ekumenski pokret* (Zagreb: Glas Koncila, 2019.), 253-308.

³ Joseph RATZINGER, *Prvo zasjedanje Drugog vatikanskog koncila: Osvrt* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2008.), 41.

povijesno breme, Ratzinger pristupa razmatranju i proučavanju odnosa među kršćanima te donosi određene dijagnoze s obzirom na podjele koje su tijekom prošlosti nastale među kršćanima.

Tako razmatrajući ekumensku situaciju s obzirom na pravoslavlje, katolicizam i reformaciju, prepoznaje dva temeljna tipa razdvojenosti među kršćanima koja se mogu posebno izdvojiti te se s obzirom na to može govoriti o konceptima i teologiji jedinstva. U tom smislu prvi tip bio bi raskol između Kalcedonskih i Nekalcedonskih Crkava, a isto načelo Ratzinger primjenjuje i na raskol između Istoka i Zapada koji se dogodio 1054. godine. Drugi tip razdvojenosti među kršćanima nastao je raskolom tijekom reformacije u 16. stoljeću.⁴ Na tragu navedenih dvaju tipova podjela među kršćanima imamo dva temeljna pristupa kada je u pitanju model i viđenje jedinstva među kršćanima.⁵ Međutim, dobro je napomenuti da se Ratzinger ne zadržava samo na povijesnim okolnostima i povijesnim podjelama među kršćanima. Štoviše, podjele nastale među kršćanima tijekom prošlosti, uzima kao svojevrsno polazište za postavljanje određenih vizija i koncepata jedinstva, ne u povijesnom, nego u teološkom smislu.⁶

1.1.1. Raskol između Istoka i Zapada

Kada se radi o prvom tipu raskola koji ovdje spominjemo, a to je starokršćanska podjela, odnosno raskol između Kalcedonskih i Nekalcedonskih Crkava, onda uočavamo da se radi o crkvama koje su nastale raskolom koji je vezan uz (ne)priznavanje odluka Kalcedonskog koncila 451. godine.⁷ Upravo to je dovelo do podjela čije su posljedice ostale vidljive i prisutne u Crkvi sve do danas. Te se Crkve danas nazivaju stare Istočne Crkve, a do 20. stoljeća su nazivane i Monofizitskim Crkvama.⁸

Daljnji veći raskol koji se dogodio između Istoka i Zapada bio je 1054. godine, što je dovelo do podjele Crkve na Istočnu i Zapadnu te

⁴ Usp.: Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 227-239.

⁵ Usp.: Dušan MORO, „Joseph Ratzinger i ekumenizam“, *Služba Božja* 46 (2006.), 360.

⁶ Usp.: Valerija s. Nedjeljka KOVAČ - Emanujila s. Oksana VISHKA, „Ekumenski dijalog s pravoslavljem prema Josephu Ratzingeru i ruskopravoslavna perspektiva ekumenizma s katolicima“, *Crkva u svijetu* 52 (2017.), 592-611.

⁷ Iako je koncil u Efezu 431. godine bio jedan od ključnih trenutaka o prestanku određene suradnje različitih Istočnih Crkava, ipak valja naglasiti da je do nastanka ovih Crkava došlo donošenjem odluka na koncilu u Kalcedonu 451. godine te se ovaj raskol smješta u kontekst Kalcedonskog koncila.

⁸ Usp.: Lothar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije: Od raskola do pomirenja: Modeli crkvenog jedinstva* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.), 9-14.

od tada carigradski patrijarh dobiva prvo mjesto među Pravoslavnim Crkvama.⁹ Upravo prema crkvama nastalim u ta dva raskola, Ratzinger ima isto načelo koje primjenjuje s obzirom na ekumenski dijalog, dok je prema Crkvama i crkvenim zajednicama proizašlima iz reformacije na Zapadu, stvar ipak nešto drukčija. Tako se s obzirom na navedene podjele treba pristupiti i modelu jedinstva jer kako sam kaže: „Uvijek sam mislio, i još uvijek mislim, da između pravoslavlja i Katoličke Crkve ne stoje toliko pitanja nauka, koliko rane sjećanja koje nas međusobno otuđuju: čini se da je moć povijesnih zapletaja jača od svjetla vjere, koje bi ih trebalo preobraziti u opraštanje.“¹⁰

U konačnici, razmatrajući Ratzingerov pristup, ukratko može se reći da njegova dijagnoza o odnosu između Istoka i Zapada u Crkvi glasi ovako: „crkveno je jedinstvo između Istoka i Zapada teološki načelno moguće, ali duhovno još nije dovoljno pripremljeno, te stoga praktički još nije zrelo“.¹¹ Potrebna je, dakle, određena duhovna zrelost te veća i jača duhovna priprema.

1.1.2. Raskol na Zapadu

Kada se pak radi o Crkvama nastalim nakon reformacije na Zapadu u 16. stoljeću, onda valja istaknuti da „katoličanstvo i protestantizam, iako prizivaju istog Gospodina, ipak su dva različita načina shvaćanja i življenja kršćanstva.“¹² U tom smislu dolazi do izražaja veća razlika između katolika i protestanata negoli što je to između katolika i Istočnih Crkava. Naime, Papa prepoznaje mnogoslojnost protestantizma u svijetu (luterani, reformirani, evangelici, metodisti,...). Ako se vodi dijalog s protestantima, potrebno je imati u vidu i tu mnogoslojnost koja je u svakoj zemlji različita.¹³

Budući da Ratzinger dolazi s njemačkog govornog područja, pokazuje osjetljivost i razumijevanje i za Crkve i crkvene zajednice proizašle iz reformacije.¹⁴ Gledajući postkoncilski ekumenski nastojanja i situaciju u Njemačkoj koja je njemu dobro poznata, Ratzinger kaže: „Stav postkoncilskog katoličkog ekumenizma bio je označen određenim mazohizmom, kao gotovo

⁹ Usp.: Lothar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije: Od raskola do pomirenja: Modeli crkvenog jedinstva* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.), 14-19.

¹⁰ Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 32.

¹¹ Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 234.

¹² Joseph RATZINGER – Vittorio MESSORI, *Razgovori o vjeri* (Split: Verbum, 2001.), 153.

¹³ Usp.: BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 117-118.

¹⁴ Usp.: Dušan MORO, „Joseph Ratzinger i ekumenizam“, *Služba Božja* 46 (2006.), 366-367.

iz perverzne potrebe priznati se krivima za sve katastrofe koje su se dogodile u povijesti. Govoreći pak o njemačkoj situaciji, koju poznajem iznutra, moram reći da sam prijatelj s uistinu duhovnim protestantima. Živeći jedan uistinu dubok kršćanski život, ove osobe imaju duboku samosvijest o krivnji svih kršćana za podjele koje nas razdiru. Zbilja postoji, i s protestantske strane, nov interes u pogledu na temeljne postavke katoličke stvarnosti.“¹⁵ Na taj način Ratzinger tumači da ekumenizam nije jednosmjernan, kako to neki smatraju, te iznosi i iz svojega osobnoga iskustva¹⁶ svoj odnos prema protestantima, i obratno, odnos protestanata prema Katoličkoj Crkvi.

Nadalje, on prepoznaje i neke korake koji su učinjeni od strane protestantizma, a koji nas udaljuju od protestantizma, kao npr. ređenje žena,

¹⁵ Joseph RATZINGER – Vittorio MESSORI, *Razgovori o vjeri* (Split: Verbum, 2001.), 149.

¹⁶ Kao njemački teolog Ratzinger je bio u kontaktima posebice s protestantima, među kojima je imao prijatelje i suparnike za teološke diskusije i dijalogiziranje. Međutim, istaknimo ovdje da u Ratzingerovim prijateljstvima također pronalazimo ne samo dijalošku nego i ekumensku dimenziju. Spomenimo ovdje tako njegovo prijateljstvo s indologom Paulom Hackerom, kojega je upoznao za vrijeme dok je bio profesor u Bonnu, a to prijateljstvo i sam spominje kao ono koje mu je posebno koristilo. Za prijateljstvo i poznanstvo s Hackerom u svojoj autobiografiji Ratzinger sam kaže: „Budući da je u Bonnu, u okviru fundamentalne teologije, trebalo predavati i povijest religija, posebno mi je koristilo prijateljstvo s njime koje je brzo uspostavljeno. Njegovе su studije o povijesti religija značajne zbog visine suptilnih jezičnih analiza i sadržajne dubine. Kada sam ga upoznao, Hacker je bio vjernički luteranac, ali i čovjek u trajnom traženju. Njegovo ga je traženje odvelo k indologiji, ali ga je prodor u duhovni svijet Indije vratio kršćanstvu. U to se vrijeme udubljavao u Lutherova djela, kao i u djela crkvenih otaca. Njegov strastven temperament nije htio poznavati fizičke granice tako da je s jednom ili nekoliko boca crna vina čitave noći provodio u razgovoru s crkvenim ocima ili s Lutherom. Njegov ga je put potom doveo u Katoličku Crkvu, u kojoj ga se najprije moglo svrstati u krilo kritički nastrojeno prema Rimu. Potom je postajao sve kritičniji prema Saboru, a poglavito je napadao teologiju Karla Rahnera, onom oštrinom koja je odgovarala njegovu vulkanskome temperamentu, ali koja nije bila spremna slušati protivnikove argumente. Zbog toga je, nažalost, i njegova knjiga o Lutheru, plod dugogodišnje nutarnje borbe, gurnuta u stranu kao spis autsajdera i diletanta, što on doista nije bio: do sada ga nitko nije nadmašio u točnosti njegovih jezičnih analiza. Ovdje bih odmah htio spomenuti da je Hacker nedugo poslije mene došao u Münster, gdje su se naši kontakti još više produbili, iako se sada više nisu odnosili toliko na indologiju (kao u Bonnu), nego na njegova teološka pitanja. Povremeno je ovo prijateljstvo postajalo i veoma napeto, ali je moja zahvalnost ostala nepromijenjena jer se na području znanosti o religijama i teologije općenito u mnogome pogledu osjećam njegovim dužnikom. Zbog svojega neobuzdana radnog ritma Hacker se rano istrošio. Njegovo djelo danas ne privlači pozornost, ali će – u to sam uvjeren – jednoga dana biti ponovno otkriveno i imat će mnogo toga reći.“ Joseph RATZINGER, *Moj život: Autobiografija* (Split: Verbum, 2005.), 91-92.

prihvatanje homoseksualnih partnerstava i sl.¹⁷ Unatoč tome potrebno je pronaći zajednički temelj i ponovno otkriti ono što nam je zajedničko i što nas povezuje. U tom duhu Papa poziva da „kao kršćani moramo naći zajednički temelj, kao kršćani moramo biti u stanju imati zajednički glas o velikim pitanjima i svjedočiti Krista kao živoga Boga“.¹⁸

U svojim stavovima i pogledima na dijalog s protestantima Papa je objektivan i realan te u tom duhu izjavljuje: „Potpuno se jedinstvo ne može ostvariti u dogledno vrijeme, ali učinimo ono što je moguće kako bismo stvarno kao kršćani u ovome svijetu ostvarili svoj nalog, davali svjedočanstvo.“¹⁹ Na taj način Benedikt XVI. daje i svoj poticaj i svjedočanstvo za daljnji dijalog među kršćanima.²⁰

1.2. Ratzingerov pristup i poimanje jedinstva

U razgovoru s uglednim novinarom Peterom Seewaldom govoreći o ekumenizmu, papa Benedikt XVI. kaže: „Ekumena ima mnogo slojeva i mnogo lica. Imamo tu čitavo svjetsko pravoslavlje, koje je u sebi vrlo raznoliko, zatim svjetski protestantizam, gdje se klasične konfesije razlikuju od novoga protestantizma, koji sada raste i koji je znak vremena. Mjesto gdje smo najbliže kući i gdje se najviše može nadati da ćemo se približiti jedni drugima jest pravoslavlje.“²¹

Tu je Benedikt XVI. na tragu svojih prethodnika, pape Pavla VI. i Ivana Pavla II., koji su se na poseban način borili za dijalog s pravoslavicima te ističe da je i njemu dijalog s pravoslavicima na neki način prioritet, i to zbog toga jer „i katolici i pravoslavni imaju istu starocrkvenu temeljnu strukturu“²² te smatra razložnim i opravdanim zalagati se na poseban način upravo za taj dijalog.

¹⁷ Usp.: BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 117-118.

¹⁸ BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 118.

¹⁹ BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 118.

²⁰ Usp.: Dušan MORO, „Joseph Ratzinger i ekumenizam“, *Služba Božja* 46 (2006.), 371-375.

²¹ BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 109.

²² BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 109.

1.2.1. Poteškoće u ostvarenju kršćanskog jedinstva

Kada je riječ o katoličko-pravoslavnim ekumenskim pitanjima, onda je puno lakše pronaći odgovor negoli u katoličko-protestantskim ekumenskim odnosima jer višeslojnost protestantizma u svijetu stvara poteškoće u traženju toga odgovora.²³ Na putu prema jedinstvu kršćana ne ustručava se i ne boji se baviti krucijalnim pitanjima za ekumenski dijalog. Tako razmatrajući primat, a osvrćući se na papu Pavla VI. koji je rekao da je jedna od „glavnih zaprjeka“ na putu ponovne uspostave potpunog zajedništva, Ratzinger primat istovremeno vidi i kao glavnu mogućnost za jedinstvo te smatra da bi se bez primata i Katolička Crkva podijelila na nacionalne crkve.²⁴ Čak štoviše, tvrdi da bi se „Katolička Crkva davno raspala u nacionalne crkve i pojedine obrede, a područje ekumenizma postalo bi posve nepregledno“²⁵ te nastavlja da „primat omogućuje obvezujuće korake k jedinstvu“.²⁶

Svoje poteškoće i brige u ekumenskom dijalogu Ratzinger dijeli i s drugim kršćanima. Tako npr. u pismu biskupu evangeličko-luteranske crkve u Bavarskoj²⁷ Ratzinger navodi da je pismo prožeto „velikom ekumenskom odgovornošću i nutarnjom brigom za više jedinstva“.²⁸ Pišući Damaskinosu, metropolitu Švicarske, Ratzinger je uvjeren „što realističnije budemo međusobno razgovarali polazeći od konkretnih danosti povijesti i sadašnjosti, a s druge strane i od teološke dubine i širine tekstova našega nauka, to ćemo se više približavati odgovorima koji će omogućiti uspostavu jedinstva“.²⁹ To svoje pismo Damaskinosu zaklju-

²³ Usp.: Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 235-246.

²⁴ Usp.: Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 36-37.

²⁵ Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 36.

²⁶ Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 36.

²⁷ Pismo Josepha Ratzingera zapravo je odgovor na pismo ddr. Johannessa Hanselmannna, pokrajinskoga biskupa Evangeličko-luteranske crkve u Bavarskoj, od 5. veljače. Kardinal Joseph Ratzinger napisao je ovaj svoj odgovor, 9. ožujka 1993. godine. Usp.: Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 51-57.

²⁸ Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 51.

²⁹ Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 37.

čuje riječima: „Dragi brate i prijatelju, obojica trpimo zbog toga što ne smijemo zajednički slaviti euharistiju, i upravo nas to ujedinjuje.“³⁰

Osim toga, Ratzinger također prepoznaje elemente koji nisu baš dobri i povoljni u ekumenskom dijalogu te je u tom smislu uvjeren „da i na ekumenskom polju dvosmislenost, nestrpljivost, nepromišljenost više udaljavaju cilj nego što ga približavaju“.³¹

Nadalje, smatra da se ostvarenju crkvenog jedinstva opiru konfesionalni šovinizam i vjernička ravnodušnost. S jedne strane, konfesionalni šovinizam u konačnici se ne ravna istinom, nego određenom navikom te je ustrajan u svemu onome što je usmjereno protiv drugih. S druge pak strane, vjernička ravnodušnost u istini vidi određene zapreke³² te „jedinstvo mjeri metrom svrhovitosti, koju tako pretvara u saveznika vanjskoga, koje u sebi nosi trajnu klicu novih raskola“.³³ Međutim, valja istaknuti da, unatoč poteškoćama s kojima se susrećemo u ekumenskom dijalogu, Ratzinger prepoznaje i određene važne, dobre i pozitivne elemente u dosadašnjoj suradnji među kršćanima.

³⁰ Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 44.

³¹ Joseph RATZINGER – Vittorio MESSORI, *Razgovori o vjeri* (Split: Verbum, 2001.), 145.

³² Usp.: Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 238-239.

³³ Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 238.

1.2.2. Dijalog ljubavi i teološki dijalog

U svojem tumačenju razloga zbog kojih je ukinuta anatema,³⁴ Ratzinger se poziva ponajprije na govor Atenagore³⁵ koji je patrijarh Atenagora uputio kardinalu Bei, 3. travnja 1965. godine, u kojem Ratzinger nalazi prva temeljna polazišta u svojem tumačenju ukidanja izopćenja. Pri tome Ratzinger razlikuje: 1) dijalog ljubavi za koji smatra da je potrebno odmah započeti i ući u takav dijalog te 2) teološki dijalog za koji drži da ga je potrebno pomno pripremiti.³⁶

Dobro je, međutim, naglasiti da se dijalog ljubavi nužno veže uz teološki dijalog jer „nakon što je „dijalog ljubavi“ postigao svoj prvi cilj, traži se „teološki dijalog“, i to ne kao smireno akademsko rječkanje koje ne mora doći do cilja i koje je u biti dovoljno samome sebi, nego pod znakom „nestrpljiva očekivanja“, koje zna „da je došao čas“. *Agape* i bratski poljubac su po sebi *terminus* i *ritus* euharistijskog jedinstva. Ondje gdje je *agape* eklezijalna stvarnost, ona mora postati euharistijska *agape*.“³⁷ Upravo prema Ratzingerovu tumačenju svako nastojanje trebalo bi težiti prema tome.

U ukinuću anatema te u susretu dvojice poglavara on vidi ponovnu uspostavu ljubavi kao središnju nakanu ovoga procesa.³⁸ Vežano uz ukinuće

³⁴ O ukinuću ekskomunikacija između Rima i Carigrada pisao je na hrvatskom govornom području, među ostalima, Jerko Barišić, koji donosi i tekst zajedničke izjave pape Pavla VI. i patrijarha Atenagore. Usp.: Jerko BARIŠIĆ, *Da budu jedno* (Split: Crkva u svijetu, 1976.), 20-29.

³⁵ Navedimo ovdje zanimljivo promišljanje Josepha Ratzingera u kojem on u govoru patrijarha Atenagore vidi i eshatološku dimenziju. Tako Ratzinger piše sljedeće: „Govor patrijarha Atenagore na sam dan ukidanja izopćenja, u kojem se u suglasnosti s ovim nacrtom, kao subjekt čina navodi stari i novi Rim, pridodaje ovome kanonskom vidu još jedan vid, koji je zapravo teološki: „Mi pismeno izjavljujemo da je, na znanje svih, anatema sada uklonjena iz pamćenja i iz središta Crkve, po milosrđu premilosrdnoga Boga, koji neka po zagovoru naše prebježene Gospodarice, Božje majke i uvijek Djevice Marije, slavnih svetih apostola Petra – prvoga stupa – i Andrije – prvopozvanoga – i svih svetaca, svojoj Crkvi daruje mir i sačuva je do vijeka.“ Tako se ovaj crkveni čin u konačnici tumači kao izljev Božanskog milosrđa – kao plod vlastitoga Božjeg djelovanja. Tako se on pojavljuje kao eshatološki čin: ukoliko je sadašnje vrijeme vrijeme mira, ono se stapa s vremenom spasenja, koje je kao takvo eshatološko vrijeme.“ Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 251-252.

³⁶ Usp.: Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 245-247.

³⁷ Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 256.

³⁸ Usp.: Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 245-247.

izopćenja iz 1054. godine, zanimljivo je uočiti tumačenje metropolita Melitona koje Ratzinger donosi i u kojemu izriče da taj događaj za Melitona znači „simbol razdvojenosti je razrušen i na njegovo mjesto je stavljena ljubav kao simbol pomirenja“.³⁹ U tom vidu, ovdje je nužno istaknuti: „Ova eklezijalna *agape* još nije zajedništvo pričesti, ali u sebi nosi dinamiku za to; treba je promatrati kao realnu eklezijalnu poveznicu koja povezuje Crkve.“⁴⁰

1.2. Važnost vjere u ekumenskom dijalogu

U novijoj ekumenskoj „paradigmi“,⁴¹ kako to Ratzinger naziva, „praksa postaje mjerilo istine“.⁴² Ratzinger smatra da smo dosta teologiju zamijenili politikom, a dijalog o vjeri diplomacijom upravo radi toga što želimo učiniti ono što jedino Bog može učiniti.⁴³ U tom vidu važno je istaknuti temelje i važnost vjere u ekumenskom dijalogu te se treba vratiti upravo na te temelje.

Stoga on, govoreći o ekumenizmu, donosi još jedan važan element kada tvrdi: „Ekumenska nastojanja u ovom periodu Crkve integralni su dio razvoja vjere.“⁴⁴ Dakle, ekumenska nastojanja usko su povezana s razvojem vjere. „U vjeri se ne može nikomu ništa zapovijedati, kao što su to predvidjeli određeni ekumenski projekti. Crkveno vodstvo ne može reći: Prijatelji, ovdje ćemo nešto malo izostaviti, a ovdje ćemo nešto dodati. Tako se ne može raditi. Ili smo vjerovali Gospodinu, pa onda ne možemo reći kako ćemo sutra postupati drugačije, ili je sve to od samog početka bila ljudska tvorevina pa ionako nema nikakve važnosti. Ne, vjera je ne-

³⁹ Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 248.

⁴⁰ Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 247.

⁴¹ Više o ekumenskoj „paradigmi“ vidi: Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 64-69.

⁴² Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 66.

⁴³ „Previše smo se uzdali u sebe ako smo mislili da će naši teološki razgovori, u više ili manje kratku vremenskom razdoblju, dovesti do uspostave jedinstva vjere. Zaletjeli smo se ako smo sebi postavili u glavu da ovaj cilj mora biti postignut unutar postavljenih rokova. U velikoj smo mjeri teologiju zamijenili politikom, dijalog o vjeri diplomacijom. Htjeli bismo sami učiniti ono što može učiniti samo Bog. Stoga se moramo naučiti spremnosti da ostanemo na putu traženja, znajući da je samo traženje način nalaženja; da je ostati na putu i ići dalje, ne odmarajući se, jedini stav za čovjeka na njegovu putovanju prema Vječnome.“ Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 71.

⁴⁴ Joseph RATZINGER – Vittorio MESSORI, *Razgovori o vjeri* (Split: Verbum, 2001.), 145.

što živo, mi se u njoj povjeravamo Gospodinu i ona se ne može mijenjati nikakvim političkim manipulacijama.“⁴⁵

Tako razmatrajući povijesne tipove crkvenoga raskola, Ratzinger u svojim stavovima odlučno potvrđuje „gdje nema jedinstva u ispovijedanju Krista, nije moguće ni jedinstvo u sakramentu Kristove prisutnosti“.⁴⁶ Stoga je potrebno samo pokušati vratiti vjeri njezinu bit, odnosno prepoznati ono što smo primili od Gospodina, a ne ono što smo mi napravili.⁴⁷

1.2.4. Ponovno ujedinjenje kršćana

Unatoč razlikama koje su nastale dugogodišnjim razilaženjima pravoslavnih s Latinskom Crkvom, Benedikt XVI. je uvjerenja da je potrebno ponovno pronaći i oživjeti onu nutarnju duhovnu dubinu te jedinstvo i povezanost koja postoji među ovim Crkvama i koja nikada nije bila do kraja uništena.⁴⁸ Zato je važan dijalog ljubavi te međusobno približavanje i upoznavanje kršćana.

Papa posebno ističe važnost približavanja katolika i pravoslavnih te nastavak zajedničkog djelovanja, ali je svjestan da je u tome djelovanju uvijek potrebno računati na Boga. „Važno je stvarno da se ljubimo, da smo u nutarnjemu jedinstvu, da se približimo jedni drugima, da radimo jedni s drugima što više možemo – uostalom, da pokušamo obaviti posao koji je još preostao glede otvorenih pitanja. I u svemu tome uvijek treba znati da nam Bog mora pomoći, da sami to ne možemo.“⁴⁹ Nutarnje jedinstvo kršćana postoji i uvijek je postojalo. Štoviše, nikada se nije u potpunosti izgubilo.⁵⁰

Dodajmo tome da Benedikt XVI. ne ostaje samo na teološkoj odnosno, recimo to tako, teoretskoj razini ekumenskih nastojanja. Štoviše, nastoji i na praktičnoj razini provoditi dijalog i suradnju među kršćanima. Navedimo ovdje primjer susreta Benedikta XVI. s carigradskim patrijarhom Bartolomejom za koji je Benedikt XVI. zahvalan što se ostvario te

⁴⁵ Joseph RATZINGER, *Bog i svijet: Vjera i život u našem vremenu* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2003.), 375-376.

⁴⁶ Joseph RATZINGER / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima: Elementi fundamentalne teologije* (Rijeka: Ex libris, 2010.), 227.

⁴⁷ Usp.: Joseph RATZINGER, *Bog i svijet: Vjera i život u našem vremenu* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2003.), 376.

⁴⁸ Usp.: BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 110-111.

⁴⁹ BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 113.

⁵⁰ Usp.: BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 114.

sa zahvalnošću izriče: „Vrlo sam zahvalan za srdačnost koju mi iskazuje ekumenski patrijarh Bartolomej, koji se ekumenom ne bavi samo kao obvezom; među nama postoji stvarno prijateljstvo, bratstvo. Vrlo sam zahvalan i za prijateljstvo i veliku srdačnost koju mi iskazuje patrijarh Kiril.“⁵¹

Na koncu, ovdje se možemo složiti s Ratzingerom kada ističe: „Veliki zagovornici ekumenizma kažu da moramo ići naprijed.“⁵² – te nastavlja: „Nije riječ o tom da želimo nekakva priključenja, nego se nadamo da je Gospodin posvuda probudio vjerovanja tako da se ona međusobno stapaju i da se stvara jedna Crkva. Mi smo kao katolici uvjereni da ta jedna Crkva ima temeljne oblike Katoličke Crkve, ali da će se u budućnosti nastaviti razvijati i da će dopustiti da je Gospodin odgaja i vodi. Zbog toga ne zadajemo nikakve obrasce priključenja, nego se jednostavno prepuštamo vodstvu Gospodina koji poznaje pravi put. Imamo povjerenje u njega.“⁵³ Upravo to je je put ekumenskog dijaloga: hoditi naprijed s vjerom i povjerenjem u Boga, a ne računajući samo i isključivo na ljudska nastojanja i postignuća, ni samo na ljudske modele i predodžbe jedinstva.

2. Međureligijski dijalog

Kao što se može uočiti, dijalog se može promatrati na nekoliko razina. Ne ulazeći u unutarcrkveni dijalog, odnosno u dijalog unutar Katoličke Crkve, u prethodnom dijelu rada zadržali smo se na dijalogu Katoličke Crkve u odnosu prema drugim kršćanima. U nastavku rada usmjerit ćemo se na dijalog Katoličke Crkve prema nekršćanima.

Kada se radi o odnosu kršćana prema drugim religijama, onda Ratzinger tu vidi tri temeljne orijentacije i usmjerenja: 1) ekskluzivizam čiji je glavni zastupnik Karl Barth, koji pravi razliku između vjere i religije te drži „religiju“ suprotnošću vjeri; 2) inkluzivizam prema kojemu bi kršćanstvo bilo prisutno u svim religijama, a koji predstavlja Karl Rahner kao klasični predstavnik inkluzivizma te 3) pluralizam koji se pojavljuje s anglikanskim teologom Johnom Hickom i Paulom Knitterom te drži da

⁵¹ BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 110.

⁵² Joseph RATZINGER, *Bog i svijet: Vjera i život u našem vremenu* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2003.), 375.

⁵³ Joseph RATZINGER, *Bog i svijet: Vjera i život u našem vremenu* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2003.), 375.

su sve religije putovi spasenja prekidajući s vjerovanjem kako samo u Kristu dolazi spasenje.⁵⁴

2.1. Ekumena religija

Uzmemo li u obzir da se ekumenski pokret razvio iz misionarskog iskustva Protestantskih Crkava koje su djelovale u susretu s mnoštvom konfesija, uočavamo da je upravo susret s nekršćanskim svijetom bio poticaj za traženje kršćanskog jedinstva te se na taj način zapravo i kršćanska ekumena proširila na dijalog među religijama.⁵⁵

Problem ekumene religija Ratzinger vidi u trostrukoj ugroženosti: 1) s jedne strane vidi svijet kao jedini zajednički prostor, a 2) isti taj svijet potresaju razni ratovi i sukobi te 3) isti je svijet ugrožen zloporabom tehničkog raspolaganja zemljom. Polazeći od te trostruke ugroženosti, pokušava se definirati bitna zadaća čovječanstva te zajedničko stvaranje novih čudorednih vrijednosti. U tom kontekstu, kao određeni izlaz iz tih ugroženosti čovječanstva, Ratzinger navodi triom mir-pravednost-očuvanje svega stvorenoga te na taj način možemo govoriti i o jedinstvu u različitosti.⁵⁶

⁵⁴ Usp.: Joseph RATZINGER, *Vjera – istina – tolerancija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.), 44-48. U ovom kontekstu vrijedno je spomenuti i dokument *Dominus Iesus* koji je objavila Kongregacija za nauk vjere dok je Joseph Ratzinger bio na čelu te Kongregacije. Ne ulazeći ovdje u detaljnu analizu, istaknimo da je navedeni dokument izazvao brojne reakcije i velik interes kako svjetskih, tako i hrvatskih teologa. Spomenuti dokument, odnosno *Deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Krista i Crkve*, objavljena je prigodom jubilarne 2000. godine. Sama *Deklaracija* bavi se više religijskim pluralizmom nego ekumenizmom te ne donosi nekakve posebne novosti u ekumenskom smislu. Usp.: KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Dominus Iesus. Deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000.), br. 1-23; Nediljko A. ANČIĆ, „Reakcije nekršćana na Deklaraciju *Dominus Iesus*“, *Vrhbosnensia* 7 (2003.), 67-85; Đuro HRANIĆ, „Kristologija Deklaracije *Dominus Iesus*“, *Vrhbosnensia* 7 (2003.), 25-37; Niko IKIĆ, „Nekatolički kršćani i Deklaracija *Dominus Iesus*“, *Vrhbosnensia* 7 (2003.), 53-65; Tomo VUKŠIĆ, „Ekumenske i dijaloške perspektive Katoličke Crkve nakon izjave *Dominus Iesus*“, *Vrhbosnensia* 7 (2003.), 87-106; Tomo VUKŠIĆ, „Teološki pluralizam i ekumenizam nakon *Dominus Iesus*“, *Bogoslovska smotra* 73 (2003.), 395-431; Mato ZOVKIĆ, „Ekleziologija Deklaracije *Dominus Iesus*“, *Vrhbosnensia* 7 (2003.), 39-52.

⁵⁵ Usp.: Joseph RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije* (Split: Verbum, 2007.), 82-84.

⁵⁶ Usp.: Joseph RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije* (Split: Verbum, 2007.), 84-87.

2.2. Kršćani u međureligijskom dijalogu

U svojem odgovoru na odnos kršćanstva prema međureligijskom dijalogu, kod Ratzingera se mogu uočiti i iznijeti neki važni elementi koji bi sažeti u tri točke glasili ovako: 1) nema odricanja istine; 2) kritika i vlastite religije; 3) navještaj kao dijaloški proces.⁵⁷ Pojašnjavajući te točke, može se ustvrditi da se 1) religije ne smiju odricati istine. Štoviše, susret religija je moguć dubljim ulaženjem u istinu i pronicanjem istine. Važno je promicati istinu i iskazivati spremnost traženja istine te se učiti shvatiti drugoga, a ne se zadržavati samo na vlastitom poimanju istine.⁵⁸ Nadalje, 2) u drugome treba tražiti ono što je pozitivno i drugi treba pomoći na putu do istine. Ako drugi može pomoći na putu do istine, onda ne smije izostati ni kritički element u sagledavanju vlastite religije, ako je to potrebno, jer je religija ona koja treba voditi prema istini. Dijalog nam u tom smislu omogućuje da uvijek iznova otkrivamo tajnu i beskonačnost istine. To traženje istine put je koji nema kraja.⁵⁹ Na koncu, 3) navještaj treba biti kao dijaloški proces. To znači da dijalog nije i ne smije biti besciljan, niti je to nekakav neobvezatan razgovor. Dijalog ima za svoju svrhu pronalaženje istine i uvjerenje, bez čega bi bio besciljan. U tome kontekstu drugoga upoznajemo i drugomu otkrivamo dubinu onoga što je već dodirnuo u svojoj vjeri.⁶⁰

2.2.1. Odnos kršćana prema Židovima

U četrdeset godina Deklaracije „*Nostra aetate*“ o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama⁶¹ Papa ocjenjuje da je u dijalogu između Židova i kršćana mnogo učinjeno na poboljšanju i na produbljenju te poziva i potiče na iskren i otvoren dijalog između Židova i kršćana.⁶² Zbog toga je važno imati na umu da dijalog ne smije prešućivati razlike, već mora biti iskren.

Dijalog kršćana i Židova je na drukčijoj razini od onoga koji imaju kršćani s drugim religijama jer vjera koja je svjedočena u židovskoj Bibliji, odnosno kršćanskom Starom zavjetu, zapravo je temelj naše kršćanske vjere.⁶³

⁵⁷ Usp.: Joseph RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije* (Split: Verbum, 2007.), 99-103.

⁵⁸ Usp.: Joseph RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije* (Split: Verbum, 2007.), 100-101.

⁵⁹ Usp.: Joseph RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije* (Split: Verbum, 2007.), 101-102.

⁶⁰ Usp.: Joseph RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije* (Split: Verbum, 2007.), 102-103.

⁶¹ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Nostra aetate. Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama*, br. 1-5, *Dokumenti* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998.) (dalje: NA).

⁶² Usp.: BENEDIKT XVI., *Božja revolucija* (Split: Verbum, 2005.), 94-95.

⁶³ Usp.: Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 77-81.

U tri velika oblika teizma (židovstvo, kršćanstvo i islam), prema Ratzingeru, potrebno je provjeriti mogućnosti unutarnjeg pomirenja. Međutim, on se ipak u nekim situacijama ograničava na prvi raskol u monoteističkome svijetu, a to je onaj između židovstva i kršćanstva.⁶⁴ Iako Ratzinger progovara o židovstvu⁶⁵ te o židovsko-kršćanskom odnosu,⁶⁶ može se uočiti da se ne upušta baš previše u taj dijalog.

Svjestan je da je povijest odnosa u Njemačkoj između židovske i kršćanske zajednice često „zamršena i bolna“,⁶⁷ ali se ipak prilikom svojega posjeta Njemačkoj susreo ondje i sa židovskom zajednicom. Tako se u svom prvom posjetu Njemačkoj, nakon što je izabran za Papu, Benedikt XVI. susreo sa židovskom zajednicom u Kölnu⁶⁸ te je tom prigodom izjavio: „I u ovoj prigodi želim potvrditi da ću odlučno nastaviti put prema poboljšanju odnosa i prijateljstva sa židovskim narodom, na kojemu je Ivan Pavao II. učinio odlučujuće korake.“⁶⁹ I na taj način Benedikt XVI. izražava svoju dijalošku dimenziju te pokazuje dijalošku otvorenost prema drugim religijama.

2.2.2. Odnos kršćana prema Islamu

Crkva s poštovanjem gleda na muslimane te priznaje elemente koji su prisutni u islamskoj i u kršćanskoj tradiciji kao što su priznavanje jednoga Boga, štovanje Boga molitvom, postom, milostinjom i sl.⁷⁰ Papa Benedikt XVI. to izražava u svojoj postsinodalnoj apostolskoj pobudnici *Verbum Domini (Riječ Gospodnja)* sljedećim riječima: „Među različitim religijama Crkva s poštovanjem vidi muslimane, koji priznaju postojanje jedinog Boga; oni spominju Abrahama i iskazuju štovanje Bogu osobito molitvom, milostinjom i postom. Priznajemo da se u tradiciji islama nala-

⁶⁴ Usp.: Joseph RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije* (Split: Verbum, 2007.), 93-97.

⁶⁵ Usp.: Joseph RATZINGER, *Sol zemlje: Kršćanstvo i Katolička Crkva na prijelazu tisućljeća* (Zagreb: Mozaik knjiga, 1997.), 245-250.

⁶⁶ Usp.: Joseph RATZINGER, *Crkva, Izrael i svjetske religije* (Split: Verbum, 2007.), 81-103.

⁶⁷ BENEDIKT XVI., *Božja revolucija* (Split: Verbum, 2005.), 91.

⁶⁸ Dodajmo ovdje da je Köln najstarije sjedište jedne židovske općine na njemačkom području. Upravo na tom području Benedikt XVI. održao je svoj govor židovskoj zajednici 19. kolovoza 2005. Usp.: BENEDIKT XVI., *Božja revolucija* (Split: Verbum, 2005.), 91-96.

⁶⁹ BENEDIKT XVI., *Božja revolucija* (Split: Verbum, 2005.), 91.

⁷⁰ Usp.: NA br. 3; BENEDIKT XVI., *Verbum Domini: Riječ Gospodnja: Postsinodalna apostolska pobudnica Svetoga Oca Benedikta XVI. biskupima, svećenicima, posvećenim osobama i vjernicima laicima o Riječi Božjoj u životu i u poslanju Crkve* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.), br. 118.

ze mnogi biblijski likovi, simboli i teme.⁷¹ Time ne samo da prepoznaje određene vrednote u islamu nego ističe i određene elemente koji mogu biti i jesu zajednički kršćanstvu i islamu.

S druge pak strane, promatrajući dijalog kršćana s islamom, Papa prepoznaje da je islam u određenoj mjeri protupozicija zapadnome svijetu ondje gdje je islam monokulturalan, odnosno gdje vlada u svojim tradicijama i svojemu političkom identitetu.⁷²

Međutim, idući korak dalje, treba reći da međureligijski dijalog nije izbor, nego svojevrsna nužnost okrenuta prema budućnosti. To i sam papa Benedikt XVI. izriče i potvrđuje sljedećim riječima kada se obraća predstavnicima nekih muslimanskih zajednica: „Međureligijski i međukulturalni dijalog između kršćana i muslimana ne može biti sveden na sezonski izbor. On je, naime, životna potreba o kojoj velikim dijelom ovisi naša budućnost.“⁷³

U svojem govoru predstavnicima nekih muslimanskih zajednica upućenom 20. kolovoza 2005. godine u Njemačkoj Papa kaže: „Imamo veliko polje djelovanja na kojemu se možemo osjećati ujedinjeni u službi temeljnih moralnih vrednota. Dostojanstvo osobe i obrana pravâ koja iz toga dostojanstva izvire moraju biti cilj svakoga društvenog projekta i svakoga zalaganja.“⁷⁴ – te nastavlja: „Lekcije prošlosti moraju nam poslužiti da izbjegnemo ponavljanje istih pogriješaka. Želimo ponovno tražiti putove pomirenja i naučiti živjeti tako da svatko poštuje identitet drugoga.“⁷⁵ Upravo to je važno u dijalogu: uvažavati drugu osobu te se treba kod svih „razbuditi tolerancija za drugo i drugačije“.⁷⁶ Budući da dijalog ima za cilj, kako smo rekli, traženje istine, potrebno je ne samo tražiti istinu nego i naučiti živjeti s drugima, odnosno s onima koji su različiti, i to u onim oblicima koji su nastali u prošlosti.⁷⁷ Na tom tragu nameću nam se pitanja poimanja istine o čovjeku i spasenje čovjeka koje je prisutno u svim religijama jer različite kulture jednu prema drugoj vodi

⁷¹ BENEDIKT XVI., *Verbum Domini: Riječ Gospodnja: Postsinodalna apostolska pobudnica Svetoga Oca Benedikta XVI. biskupima, svećenicima, posvećenim osobama i vjernicima laicima o Riječi Božjoj u životu i u poslanju Crkve* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.), br. 118.

⁷² Usp.: BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta: Papa, Crkva i znakovi vremena: Razgovor s Peterom Seewaldom* (Split: Verbum, 2010.), 125.

⁷³ BENEDIKT XVI., *Božja revolucija* (Split: Verbum, 2005.), 101.

⁷⁴ BENEDIKT XVI., *Božja revolucija* (Split: Verbum, 2005.), 98.

⁷⁵ BENEDIKT XVI., *Božja revolucija* (Split: Verbum, 2005.), 99.

⁷⁶ Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 61.

⁷⁷ Usp.: Joseph RATZINGER, *Nazvao sam vas prijateljima: Zajedništvo na putu vjere* (Split: Verbum, 2008.), 61.

istina o čovjeku, ali uz to ne smije se zaboraviti i istina o Bogu te upravo istina o čitavoj zbilji.⁷⁸

2.2.3. Poimanje istine i pitanje spasenja

Baveći se poimanjem istine i spasenja čovjeka u drugim religijama, Ratzinger se poziva na tezu koja je općenito prihvaćena prema kojoj su sve religije, ako ne baš redoviti, onda izvanredni putovi spasenja.⁷⁹ U tom smislu uvažava se i tolerancija prema drugome koji pripada drugoj religiji gdje „religija ostaje u sferi subjektivnosti, jer ono što je objektivno dobro i istinito ne može biti spoznato“.⁸⁰ Kada je, dakle, riječ o odnosu kršćana prema drugim religijama, onda se može zamijetiti da u kontekstu kršćanske teologije postoje i određene zadaće i zadatci koje bi kršćanska teologija trebala izvršiti. Tako kršćanska teologija ima zadaću prvenstveno shvatiti i vrednovati sebe samo u kontekstu pluralizma religija. Nadalje, kršćanska teologija mora tražiti smisao i pravu vrijednost religija u povijesti spasenja te proučavati konkretne religije s njihovim sadržajima.⁸¹ Upravo jedan od takvih sadržaja je i međureligijska molitva.

2.2.4. Međureligijska molitva

Međureligijska molitva znači moljenje onih koji pripadaju različitim religijama pri čemu se trebaju uzeti u obzir uvjeti kako molitva ne bi

⁷⁸ Usp.: Joseph RATZINGER, *Vjera – istina – tolerancija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.), 59.

⁷⁹ Usp.: Joseph RATZINGER, *Vjera – istina – tolerancija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.), 181-183. Kada je riječ o poimanju spasenja u drugim religijama, onda se mogu istaknuti različiti stavovi i podjele s obzirom na to. U tom duhu *Međunarodno teološko povjerenstvo* u svojem dokumentu *Kršćanstvo i religije* ističe: 1) ekleziocentrizam koji je isključiv, a koji se promijenio nakon Drugog vatikanskog koncila; 2) kristocentrizam koji je najbliži katoličkim teolozima te prihvaća spasenje u drugim religijama, ali ne priznaje njihovu spasenjsku autonomiju te 3) teocentrizam koji na neki način nastoji prevladati kristocentrizam. U tom smislu može se razlikovati teocentrizam u kojem se Isus Krist drži normom spasenja i teocentrizam u kojem se Kristu ne priznaje ni ta normativna vrijednost i Krist se ne drži ni konstitutivnim, ni normativnim za spasenje čovjeka. Usp.: MEĐUNARODNO TEOLOŠKO POVJERENSTVO, *Kršćanstvo i religije* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1999.), br. 9-12.

⁸⁰ Joseph, RATZINGER, *Vjera – istina – tolerancija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.), 183.

⁸¹ Usp.: MEĐUNARODNO TEOLOŠKO POVJERENSTVO, *Kršćanstvo i religije* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1999.), br. 7.

postala nijekanje vjere. U tom smislu prvenstveno je važno da postoji jednodušnost u poimanju Boga i jednodušnost u poimanju molitve, što znači da je potrebno načelno shvatiti naslovnika molitve. Osim toga važno je da postoji slaganje o tome što može biti sadržaj molitve te je, na koncu, važno da ne nastane dojam nekakve zamjenljivosti religijâ te da ne postoji opasnost od vođenja na krivi put.⁸²

Za razliku od međureligijske, multireligijska molitva je molitva koja je u jednakome kontekstu, ali odijeljeno na različitim mjestima te nije nešto što bi trebalo biti normalno u religioznom životu jer nema zajedničke misli o Bogu ni zajedničke vjere, ali ipak može postojati kao znak u izvanrednim prilikama uz određene uvjete.⁸³

Zaključak

Nakon Drugog vatikanskog koncila Crkva se intenzivno uključila ne samo u ekumenski nego i u međureligijski dijalog. To je uočljivo i kod Josepha Ratzingera / pape Benedikta XVI., kao i kod njegovih prethodnika, a i aktualni papa Franjo je također na toj liniji otvorenog i iskrenog ekumenskog i međureligijskog dijaloga, što znači da se kontinuitet dijaloške otvorenosti od strane papâ na neki način nastavlja i nadograđuje na temelje postavljene na Drugom vatikanskom koncilu.

Nedvojbeno je da je Drugi vatikanski koncil označio i na neki način usmjerio rad i djelo Benedikta XVI. koji je nastavio ići putem koji je zacrtao Drugi vatikanski koncil, kao i putem kojim su išli njegovi prethodnici kada je u pitanju ekumensko nastojanje. Stoga, Ratzinger ni kao profesor, ni kao pročelnik Kongregacije za nauk vjere, a onda ni kao papa Benedikt XVI. nije mijenjao svoj put ekumenskog gibanja od onoga što njegov prethodnik papa Ivan Pavao II. piše u svojoj enciklici o ekumenskom nastojanju *Ut unum sint* da se Katolička Crkva „nepovratno obvezala ići ekumenskim putem“.⁸⁴ Taj nepovratni ekumenski put nastavio je i papa Benedikt XVI.

⁸² Usp.: Joseph RATZINGER, *Vjera – istina – tolerancija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.), 96-98.

⁸³ Usp.: Joseph RATZINGER, *Vjera – istina – tolerancija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.), 94-98.

⁸⁴ IVAN PAVAO II., *Ut unum sint (Da budu jedno): Enciklika o ekumenskom nastojanju* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Vijeće za ekumenizam i dijalog Hrvatske biskupske konferencije, 1995.), br. 3.

Za razliku od ekumenskog dijaloga gdje Benedikt XVI. pokazuje veliku svoju otvorenost prema drugim kršćanima, posebice pravoslavnicima, odnosno onima koji dijele istu doktrinu, čini se da je u međureligijskom dijalogu ipak nešto suzdržaniji. Naime, u teološkom smislu teško je pomiriti tolike razlike među religijama. U tom smislu može se uočiti da je Benedikt XVI. radije poticao i pozivao na dijalog među kulturama i civilizacijama negoli na dijalog među religijama. Međutim, valja istaknuti da se prema svim religijama odnosi s poštovanjem te je dao svoj doprinos i međureligijskom dijalogu.

Kao izniman teolog Ratzinger se pokazuje i kao osoba koja je otvorena i za ekumenski i za međureligijski dijalog na teološkoj i praktičnoj razini. Postavke svojega dijaloga gradi na teološkim temeljima imajući u vidu ključne teme ekumenskog i međureligijskog dijaloga. Ostajući na tragu teoloških postavki te na tragu stavova i načela Drugog vatikanskog koncila, on na svojevrsan način čini određenu novost, ali i, nazovimo to tako, nadogradnju na ono što su činili njegovi prethodnici na području ekumenskog i međureligijskog dijaloga i suradnje. Tako se u njegovim nastojanjima i putovanjima uvijek ističu vrijednosti kao što su obraćanje pripadnicima drugih religija potičući i pozivajući sve na mir, dijalog i zajednički suživot te motivirajući da je potrebno zajednički djelovati za opće dobro.

THE IMPORTANCE OF ECUMENICAL AND INTERRELIGIOUS DIALOGUE IN THE DOCTRINE OF JOSEPH RAZTINGER / BENEDICT XVI

Summary

The rich opus of Joseph Ratzinger, latterly Pope Benedict XVI, constitutes an extensive spectrum of theological topics that he focused on and dealt with. Of the many titles he addressed, we would like to consider the importance of ecumenical and interreligious dialogue by analysing his theological doctrine, and by taking into account other endeavours and efforts he made in this regard. The first section of the paper examines ecumenical dialogue and the importance of this dialogue in the thought of Joseph Ratzinger/Benedict XVI; the second section focuses on the importance of interreligious dialogue in his doctrine. It can be seen in his doctrine that he grappled with topics that are of crucial importance for ecumenical and interreligious dialogue, and which are not only current but very complex. Acting in the spirit of the Second Vatican Council, Ratzinger strove to deepen dialogue through his ecumenical activity and theological reflection and to point out the importance of dialogue among Christians, as well as the importance of dialogue with members of other religions.

Key words: *Joseph Ratzinger/Benedict XVI, ecumenical dialogue, Christian unity, interreligious dialogue, searching for the truth, common coexistence*